

ЕЛЕМЕНТИ ТРВЗ-ПЕДАГОГІКИ В МОВЛЕННЄВОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кіндей Леся Григорівна, доцентка кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка, кандидатка філологічних наук, доцентка,

***Анотація.** У науковій розвідці окреслено актуальність формування креативності мислення дитини старшого дошкільного віку; представлено основні здобутки сучасної педагогічної науки щодо впровадження елементів ТРВЗ-педагогіки в освітньо-виховний процес закладів дошкільної освіти; продемонстровано специфіку організації освітньої діяльності дошкільників під час роботи з методами й прийомами ТРВЗ; описано основні результати застосування технології для розвитку творчого мислення вихованця ЗДО.*

Ключові слова: дошкільна освіта, старший дошкільний вік, комунікативна компетентність, мовленнєвий розвиток, ТРВЗ-педагогіка, креативне мислення.

Вступ. Сучасний стан розвитку українського суспільства вимагає від освітніх закладів усіх рівнів формування інтелектуально та соціально компетентної особистості з виробленими вміннями самокритично мислити, креативно діяти, застосовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях, шукати нетрадиційні шляхи розв'язання проблем, брати участь в інноваційних процесах. Готовність дитини до повноцінної соціальної діяльності є це запорукою її успішного входження в систему соціальних, економічних, політичних та культурних відносин у майбутньому.

Для формування такої особистості важливо впроваджувати в освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти інноваційні методи й прийоми, застосовувати особливі завдання й вправи, які спонукали б дошкільників до творчої діяльності.

Останнім часом комунікативному вихованню дошкільника надається особливе значення, оскільки успіх його мовленнєвого розвитку визначає результативність засвоєння змісту усіх напрямів освітньої діяльності вихованця ЗДО, створює передумови для активної й осмисленої участі в суспільному житті, забезпечує потрібними для особистого життя навичками мовної поведінки, культурою мовного розвитку.

Уважаємо, що методи ТРВЗ-педагогіки забезпечують розвиток креативного мислення юного покоління, яке зможе приймати нестандартні рішення у будь-яких ситуаціях. Інструментарій технології ТРВЗ сприяє формуванню в дошкільників пошукового мислення, що знижує стереотипність, шаблонність думок, дає змогу навчити дитину мислити творчо, з розумінням усіх навколишніх процесів, розвивати впевненість у своїх здібностях.

Мета дослідження – з'ясувати умови та можливості впровадження методів і прийомів ТРВЗ-педагогіки в освітньо-виховний процес закладів дошкільної освіти для мовленнєвого розвитку старшого дошкільника; формування його творчих здібностей; вироблення вміння прогнозувати й приймати нестандартні рішення.

Матеріали і методи дослідження. Як засвідчено в багатьох наукових працях, можливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку вчені досліджували з різних позицій: розвиток діалогічного мовлення (А. Арушанова, А. Богуш, Н. Гавриш та ін.); навчання різних видів розповідей: описової (. Зеленко, С. Ласунова та ін.), розповіді-роздуму (А. Омеляненко, Н. Харченко та ін.), творчого розповідання (О. Білан, А. Богуш, Н. Гавриш, А. Яценко); переказування художніх творів (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Лещенко, та ін.); розвиток зв'язного мовлення під час ігрової (В. Захарченко, Н. Луцан та ін.) і продуктивно-творчої діяльності (Н. Гавриш, Т. Постоян та ін.). У значній частині праць [7, с. 61] з окресленої проблеми представлено систему ігрових мовленнєвих вправ та ситуацій, мовленнєво-творчих занять, спеціальних прийомів навчання зв'язного діалогічного й монологічного мовлення,

методичних рекомендацій з використання демонстраційних картин, ілюстрацій до художніх творів, серій сюжетних картин тощо.

Водночас у багатьох наукових розвідках розглянуто проблеми творчості. Зокрема з-поміж учених, які розробляли ці питання, варто згадати А. Брушлинського, П. Енгельмеєра, Я. Пономарьова, Т. Рібо, О. Тихомирова. Технічний напрям творчості досліджували Г. Альтшуллер, С. Василейський, Дж. Діксон, які у своїх працях обґрунтували можливість виробляти в дітей уміння організовувати винахідницьку діяльність [2, с. 26].

Відомо, що засновником теорії розв'язання винахідницьких завдань є Генріх Саулович Альтшуллер. На його думку, пріоритетна ідея цієї теорії полягає в тому, що технічні рішення з'являються й розвиваються не стихійно, а за певними законами; ці закони можна пізнавати та використовувати для свідомого розв'язання проблемних ситуацій [1].

З огляду на це ТРВЗ-технологія, яку спрямовано на виховання й розвиток креативного мислення людини, зацікавила сучасних педагогів і психологів. Узагальнивши основні ідеї психології творчості, ці вчені адаптували її для роботи з дітьми в школах та закладах дошкільної освіти. З'явилися спеціальні дослідження (В. Бухвалов, Б. Злотін, С. Ладоскіна, А. Нестеренко, Т. Сидорчук, М. Шустерман та ін.), у яких віддзеркалено систему роботи з упровадження ТРВЗ в освітньо-виховний процес навчальних закладів різного типу. Окрім того, основні положення ТРВЗ у роботі з дітьми дошкільного віку сформульовано в дослідженнях А. Страунінга та О. Нікашина [2, с. 27].

Інженерна освіта дала змогу М. Шустерману запропонувати методику виховання дошкільнят й розробити систему ігор та ігрових прийомів для розвитку їхньої творчої уяви. Цікавими для формування пошукового мислення й зниження рівня його стереотипності є прийоми розвитку уяви, розроблені педагогом-практиком Л. Нестеренко, який продемонстрував, як на матеріалі загадок навчати дітей фантазувати, самостійно шукати оригінальні шляхи розв'язання творчих завдань.

У чинних нормативних документах, які регулюють організацію освітньо-виховного процесу в закладах дошкільної освіти, зокрема в Базових освітніх програмах, зазначено, що рівень мовленнєвого розвитку дитини безпосередньо залежить від ефективності розвивальних впливів дорослих, що збагачують досвід взаємодії малюка зі світом природи, людей, предметно-технічного середовища. Завдання вихователя полягає в досягненні єдності емоцій, інтелекту та вольової регуляції в мовленнєвій поведінці дитини. Загалом важливо формувати основну здатність людини як свідомої істоти – мислити та виражати думки словами. З огляду на це створення вихователем діяльнісних розвивальних ситуацій, у яких дошкільник діє, мислить, виражає емоційне ставлення до подій, тренує всі форми мислення (предметно-практичне, образне, словесно-логічне) та виробляє здатність використання мови для особистісного самовираження. Така організація діяльності дошкільників формує нову якість психічного їхнього розвитку – цілісність психіки, що виявляється в єдності емоційних, інтелектуальних, вольових рис і в мовленнєвій поведінці [4; 6].

Для досягнення окресленої мети дослідження застосовано низку методів, з-поміж яких теоретичні: аналіз філософських, психолого-педагогічних праць, науково-методичних джерел з обраної для вивчення проблеми; аналіз чинних державних нормативних документів у галузі дошкільної освіти для з'ясування теоретичного підґрунтя вивчення питання впровадження елементів ТРВЗ в організацію освітньо-виховної діяльності дошкільнят для розвитку їх творчої особистості; узагальнення й систематизація науково-методичної літератури для обґрунтування актуальності сформульованої в дослідженні проблеми; емпіричні: установлення складних питань формування творчих здібностей дошкільників й вироблення в них уміння передбачати й приймати нешаблонні рішення; вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду, альтернативних позицій дослідників для встановлення ефективності впровадження пропонованих методів і прийомів ТРВЗ під час розвитку творчих здібностей і креативного мислення у вихованців ЗДО.

Результати дослідження. У процесі дослідження сформульованої проблеми було з'ясовано, що ТРВЗ застосовують для виховання й розвитку мислення людини. Зокрема, найбільш важливим для неї є формування життєвої стратегії творчої особистості й розвитку творчої уяви. Загальновідомо, що творчість є діяльністю, яка на основі осмислення здобутого досвіду й створення нових комбінацій знань породжує нове. Ця діяльність спостерігається на різних рівнях: для одного рівні – застосування здобутих знань і розширення галузі їх використання; на іншому – абсолютно новий підхід, що змінює традиційний погляд на об'єкт або галузь знань. Суть креативності (творчості), що є психологічною властивістю, полягає в інтелектуальній активності й чутливості до побічних продуктів діяльності. Творча особистість бачить результати, які становлять принципову новизну, а нетворча – лише результати, які стосуються досягнення мети, тобто доцільні результати [5].

Аналіз методів активізації мислення дає змогу стверджувати, що здатність розв'язувати творчі завдання потрібно розвивати в процесі навчання.

Результати психолого-педагогічних досліджень демонструють, що в дитини 3–6 років творча уява й фантазія сягають найвищого розвитку, однак здатність три-чотирирічного малюка мислити нестандартно, інколи навіть інтуїтивно, згодом зникає, оскільки дітей навчають сприймати все готове, всіма доведене. Навіть молодші школярі можуть бути пригноблені стереотипами мислення, що їх уже неможливо навчити грамотно творчо мислити.

Психологічна інерція є перешкодою для створення й застосування нового. 3-поміж психологічних бар'єрів можна назвати такі:

- боязнь втрутитися в чужу галузь, породжена вузькою спеціалізацією;
- боязнь видатися некомпетентним, що породжує страх перед критикою;
- страх перед авторитетом;
- боязнь ідеального як чогось недосяжного, нереального;
- невміння сприймати об'єкт у незвичній функції, тобто творча сліпота.

Для усунення цих перешкод рекомендовано враховувати основні принципи стимулювання творчої активності, які передбачають:

1) створення безпечної психологічної бази, до якої дитина може повертатися із «здивованням» власними відкриттями під час пошуків нестандартних рішень;

2) підтримання здатності дитини до творчості, неприпустимість несхвальної оцінки творчих спроб;

3) терпимість до незвичних ідей і запитань, важливість відповідати на всі запитання дітей тощо.

У наукових працях К. Вайнцванга запропоновано значущі для педагогів «заповіді» творчої особистості: бути господарем своєї долі; досягти успіху в улюбленій справі; зробити свій конструктивний внесок у спільну справу; вибудовувати свої стосунки з людьми на довірі; розвивати свої творчі здібності; культивувати в собі сміливість; піклуватися про своє здоров'я; не втрачати віри в себе; намагатися мислити позитивно; поєднувати матеріальний достаток з духовним задоволенням.

Стосовно дитини концепція ТРВЗ-педагогіки понад усе ставить принцип природовідповідності, згідно з яким педагог в організації навчання дитини повинен знати й урахувати її природу. Водночас технологія спирається на положення Л. Виготського про те, що дитина дошкільного віку приймає програму навчання тією мірою, якою ця програма стає її власною [5].

Технологія ТРВЗ для дошкільників і молодших школярів є технологією колективних ігор і занять з детальними методичними рекомендаціями. Її мета не замінити основну програму, за якою працює педагог, а максимально підвищити ефективність цієї програми. Основу технології становлять ігри-заняття, під час яких діти ознайомлюються з навколишнім світом, навчаються виявляти суперечливі властивості предметів, явищ і розв'язувати ці суперечності. Окрім того, ці ігри передбачають самостійний вибір дитиною теми, матеріалу та виду діяльності.

Виявлення і розв'язання суперечностей є шляхом для розвитку творчого мислення. Їх в навколишньому середовищі трапляється безліч, оскільки постійно щось потрібно удосконалити, поліпшити.

Діти дошкільного віку актуальними є такі суперечності, які під час виконання ігрових і казкових завдань перетворюються на захопливу пошукову, аналітичну діяльність. Такою для багатьох з них стає гра «Добре – погано» (авторами є М. Шустерман і Л. Шуб), яка ґрунтується на тому, що кожен предмет чи явище мають свої переваги й недоліки. Для гри обирають будь-який об'єкт, який не викликає в дитини стійких асоціацій, позитивних або негативних емоцій. Це може бути олівець, книга, альбом тощо. Кожен гравець має назвати, що в об'єкті «погано», а що «добре», що подобається і що не подобається, що зручно і що не зручно.

Наприклад, поняття «листопад»: добре створити яскраві букети з опалого листя, але закиданими листям тротуарами не дуже зручно ходити; «комп'ютер»: добре погратися й подивитися улюблені мультфільми, але тривале перебування за комп'ютером шкодить здоров'ю.

Гра «Добре – погано» розвиває мовлення дошкільника, його фантазію, навчає розмірковувати; яскраво ілюструє деякі закони діалектики, зокрема такі її категорії, як суперечності, якість і кількість, можливість і дійсність.

Для розв'язання суперечностей можна запропонувати цікаві ігрові завдання. Наприклад, обговорюючи властивості парасольки, вони зважають на те, чим вона зручна і чим незручна і в такий спосіб доходять висновку, що для захисту від дощу вона повинна бути великою, а для зручності використання – маленькою. Але чи може парасолька одночасно бути великою і маленькою? Завдання розв'язують прийомом розподілу в часі суперечливих вимог до парасольки. Парасолька, яка складається, – в одному разі вона велика, в іншому – маленька.

У працях Г. Альтшуллера представлено близько 40 принципів розв'язання суперечностей, якими користувалися герої народних і авторських казок. Ознайомлення навіть з деякими засвідчує їхню універсальність:

1. Зроби заздалегідь (принцип заснований на зміні об'єкта). Наприклад, герої вирушають у далеку дорогу і розмотують ниточку клубка, розкидають камінці, що допоможе їм повернутися.

2. Перетворити шкоду на користь. Негативні фактори використовують для отримання позитивного ефекту. Наприклад, у казці братів Грімм «Три прялі» потворні три тітки (відвисла губа, довгий палець, величезна нога) позбавили головну героїню немилої роботи (позитивний результат).

3. Прийом копіювання. Замість справжнього об'єкта використовують його оптичну копію. Наприклад, у казці О. Пушкіна «Руслан і Людмила» Чорномор, щоб спіймати Людмилу, яка втекла, перетворюється на Руслана і легко досягає мети, а в «Молодильних яблуках» такий прийом використовує Вовк, перетворившись спочатку на коня, а потім – на царівну.

4. Розв'язання суперечностей у часі. У казці С. Маршака «Дванадцять місяців» одні місяці з'являються на новорічній галявині раніше свого часу, а інші – значно пізніше.

5. Принцип зміни агрегатного стану. Об'єкт переходить в інший агрегатний стан, від цього змінюються його якості. Серце Кая з казки Г.-Х. Андерсена «Снігова королева» перетворилося на кригу та змінило свої якості: замість доброго стало злим.

Практики-початківці переважно використовують розроблені прийоми розв'язання суперечностей. Досвідчені педагоги, працюючи з дітьми, самі знаходять такі суперечності й способи їх розв'язання в об'єктах природного та предметного світу, однак усі прийоми зорієнтовано на навчання дітей шукати й знаходити своє рішення, виявляти творчу фантазію.

Методи, які застосовують у технології ТРВЗ, розвивають низку пізнавальних та творчих здібностей, з-поміж яких уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, інтегрувати й синтезувати інформацію, аналізувати ситуації, передбачати наслідки, вибудовувати гіпотези, застосовувати нові ідеї й методи розв'язання завдань на практиці; здатність висловлювати оригінальні ідеї і винаходити нове; творча уява, здатність допускати наявність кількох правильних відповідей на одне запитання й продукувати оригінальні творчі ідеї, розуміння неоднозначності ідей, розвинена інтуїція та ін.

У процесі аналізу науково-методичної літератури та досвіду педагогів-практиків було встановлено, що з-понад ста методів і прийомів ТРВЗ-педагогіки найчастіше в роботі з дітьми дошкільного віку використовують такі методи ТРВЗ: метод спроб і помилок; метод контрольних запитань (МКЗ); метод мозкового штурму; метод фокальних об'єктів (МФО); метод морфологічного аналізу (ММА); метод спроб і помилок.

Найпростішим з методів творчого мислення вважають *метод спроб і помилок*. Сутність цього методу полягає у виконанні проблемного завдання унаслідок добору різноманітних варіантів розв'язання. Дошкільник безсистемно перебирає різні варіанти: «А якщо зробити так?». Це найдавніший і найпростіший метод пошуку нових відповідей. Його застосовують для розв'язання завдань нижчого рівня, для виконання яких досить перебрати один-два десятки варіантів. У процесі застосування методу спроб і помилок можна пропонувати будь-які рішення, якими б безглуздими вони не здавалися. Практики вважають, що в дошкільнят це перший крок до творчості.

Завдання для педагогів: запропонувати проблемну ситуацію для дошкільників (Наприклад, «Ти загубився на ярмарку. Що робити?» або «Пташеня випало з гнізда. Як вчинити?»).

Метод контрольних запитань (МКЗ) є вдосконаленим варіантом методу спроб і помилок, а також одним з методів активізації творчого мислення завдяки заздалегідь підготовленому переліку навідних запитань. Перелік навідних запитань (спроб), який дає змогу підвести дітей до виконання поставленого завдання, дуже різноманітний (зміна предмета внаслідок максимізації, мініатюризації, «оживлення», зміни властивостей та ін.). Наприклад:

- Що було б, якби миша стала великою?
- Що було б, якби дерева вмiли співати?
- Що було б, якби в зайця з'явилися колючки?
- А що, якби в машин були очі?
- А що, якби сніг падав цілодобово?

Завдання для педагогів: Сформулювати «відкриті» (без однозначної відповіді) запитання до запропонованої картини.

Метод мозкового штурму сприяє подоланню психологічної інерції, продукуванню максимальної кількості нових ідей за мінімальний термін. Мозковий штурм є колективним пошуком нестандартних шляхів розв'язання проблем; ураховує психологію не лише окремої людини, а й «натовпу», що дає змогу залучати мозок багатьох до розв'язання задачі. Під час мозкового штурму заборонено будь-яку критику (словесну, жестову, мімічну), рекомендовано підтримувати будь-яку ідею, навіть жартівливу або безглузду.

Метод діє найбільш ефективно за умови дотримання кількох правил:

- невелика кількість дітей у підгрупі (не більше 10 осіб);
- чітка установка: можна висловлювати будь-яку думку, оскільки вилучено критику однолітків і вихователя;
- заохочення вільного асоціювання: незвичність ідеї робить її цікавою;
- необмежена кількість ідей;
- вільне комбінування висловлених ідей;
- підведення підсумків, вибір найбільш цікавих ідей.

Завдання для педагогів: Розв'язати питання «Як прикрасити ігрову залу до осіннього балу?» (на генерування ідей – 5 хвилин).

Метод фокальних об'єктів (МФО) полягає у перенесенні властивостей одного предмета на інший. Фокальним називають об'єкти, що перебувають у фокусі, тобто в центрі уваги. Мета цього методу – навчити дітей наділяти предмети нетиповими ознаками.

Алгоритм дії для застосування МФО:

1. Вибрати фокальний об'єкт (ФО).
2. Вибрати випадкові предмети
3. Виписати для кожного з них властиві ознаки.
4. Названі ознаки перенести на ФО й одержати нові сполучення (нові сполучення розвинути вільними асоціаціями).
5. Оцінити нові ідеї й вибрати найбільш ефективні з погляду реалізації.

Завдання для педагогів: Створити нову модель столу за допомогою МФО.

Метод морфологічного аналізу (ММА) застосовується для визначення можливих варіантів розв'язання проблеми й забезпечує творчий підхід до її розв'язання. Наприклад, вихователь пропонує дитині намалювати будинок з опорою на допоміжну таблицю або описати будь-який об'єкт за допомогою різних аналізаторів.

Завдання для педагогів: Описати Солом'яного Бичка за допомогою різних аналізаторів (дітям можна запропонувати казку, у якій Солом'яний Бичок потрапив у чарівну країну, де живуть Ротик, Вушка, Носик, Оченята, Ручки, і попросити від імені цих мешканців розказати про Солом'яного Бичка).

Висновки. Отже, аналіз науково-методичних здобутків сучасної української дошкільної освіти засвідчує, що впровадження різноманітних методів та прийомів ТРВЗ-педагогіки в освітньо-виховний процес сприяє організації такої ігрової діяльності дошкільнят, яка забезпечує повноцінний розвиток творчої особистості дитини; сприяє формуванню її творчих здібностей; розвиває уяву й фантазію. Вибір ігор, казок методичних прийомів, пропонованих технологіями ТРВЗ, спонукає дошкільників до аналізу конкретної ситуації й пошуку нестандартних шляхів її розв'язання. Однією з умов ефективності такої роботи є співпраця у творчій діяльності дітей, вихователів і батьків. Методика ТРВЗ знижує шаблонність мислення, виробляє гнучкість думки, стимулює породження сміливих і неочікуваних ідей, заохочує до застосування особливих прийомів, формує широкий кругозір та вміння прогнозувати й упевненість в дієвості нестандартних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альтшуллер Г. С., Верткин И. М. Как стать гением: жизненная стратегия творческой личности. Минск : Беларусь, 1994. 124 с.
2. Андреєвцев Н. О. Використання методів ТРВЗ у роботі з дошкільниками – шлях до творчості / Таврійський вісник освіти, 2013. № 3(43). С. 26–32.
3. Білан О. Розповідання за ілюстраціями. Старший дошкільний вік. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.

4. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
5. Зарицька В. Г., Бухлова Н. В. Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів та розвитку їх творчого потенціалу URL: https://docs.google.com/document/edit?id=13fddZDj3dONC9d1ctbKmB_VaEQFvMZmal7SXmn9-olk&hl=en .
6. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
7. Паласевич І. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобом сюжетних картин / Молодь і ринок, 2019. №3 (170), С. 60–65.
8. Синько О. В. Використання методики ТРВЗ в ігровій діяльності дошкільнят / Таврійський вісник освіти, 2013. № 2(42). С. 102–107.
9. Таран О. Використання елементів ТРВЗ у роботі з дошкільниками. Шлях до творчості / Інноваційна практика в роботі вихователя ДНЗ. Київ : Шкільний світ, 2010. С. 112–126.

Abstract. Scientific research outlines the relevance of forming the creative thinking of a child of senior preschool age; the main achievements of modern pedagogical science on the introduction of elements of TRIZ-pedagogy in the educational process of preschool education are presented; the specifics of the organization of educational activities of preschoolers during working with methods and techniques of TRIZ was demonstrated; the main results of application of technology for development of creative thinking pupil of preschool institution are described.

Key words: preschool education, senior preschool age, communicative competence, speech development, TRIZ-pedagogy, creative thinking.